

11. Папуша І. Міжнародна наратологія: проблеми дефініції // Теорія літератури, компаративістика, україністика: Збірник наукових праць з нагоди сімдесятиріччя д.ф.н., проф. Р. Гром'яка / Упор. М. Лановик та ін. // *Studia methodological*. – Вип. 19. – Тернопіль: Підручники та посібники, 2007. – С. 31–37.
12. Современное зарубежное литературоведение (страны Западной Европы и США): концепции, школы, термины: Энциклопедический справочник / ред.-сост. А. В. Дранов и др. – М.: Intrada, 1999. – 319 с.
13. Шмид В. Нарратология. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.

Наталія МОЧЕРНЮК

© 2008

РЕПОРТАЖ У ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ І ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ: КОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ

Сучасний літературний процес засвідчує активний розвиток синкретичних жанрових форм, що утворилися на основі різних літературних родів, на стику літератури і науки, літератури і публіцистики тощо. Помітне пожвавлення інтеграційних процесів між журналістикою і художньою творчістю постачає нові матеріали для вивчення літературознавчій науці, зокрема і для генології.

Кожна епоха диктує свої умови для розвитку окремих жанрів, може сприяти появі жанрів-неологізмів або ж призводити до занепаду, а то й до смерті, інших жанрів, що вичерпують себе. Відомо, що романтизм став літературним напрямом, за якого особливо бурхливо розвивалися нові літературні жанри, зокрема міжродові утворення, жанрові форми на межі літератури та інших видів мистецтва. Виокремлення коротких прозових жанрів з окремих публіцистичних форм, що спостерігалось в добу романтизму, з погляду історії літератури свідчить про поступальний рух у розвитку жанрів малої прози. Так, К.Шахова зазначає, наприклад, що „Ірвінг, По, Готорн своїми оповіданнями допомогли кристалізації новелістичного жанру з досить аморфної маси есе, нарисів, подорожніх нотаток і т.п., виробили принципи короткої прози, яка стала улюбленою в літературі США” [5, 347]. Натомість сучасні дослідники вже давніше помітили зворотні процеси: есе проникає в науковий і художній стилі, есеїстична манера письма, для якої характерні вільна композиція, невимушена, часто парадоксальна форма викладу, аналітичність, використання прийомів і засобів публіцистичної риторики та інше, стає притаманною для поезики художніх творів. Зрештою, саме есеїстика опинилася в упривілейованому положенні в силовому полі постмодернізму [7, 13]. Помітне переосмислення, наповнення новим змістом й інших жанрів. Природа жанру репортажу привертає увагу саме в контексті процесів взаємодії мас-медійної словесності і літератури у сучасних умовах.

У вітчизняному літературознавстві репортаж не фігурує серед визнаних художньо-публіцистичних жанрів. Традиційно фіксуються такі жанри, як есе, памфлет, фейлетон, нарис, а репортаж вважається „чистим” жанром журналістики. Варто зазначити, що в журналістиці репортаж ґрунтовно досліджений. Теорія журналістики прагне сформувати адекватне добі глобалізації уявлення про цей жанр. У системі жанрів журналістики виокремлюють групи інформаційних, аналітичних, художньо-публіцистичних жанрів. Репортаж – це один з інформаційних жанрів, які в сучасній журналістиці вважаються найважливішими. Для інформаційних жанрів властиві оперативність подачі, новизна, актуальність факту, суворості документальності, об’єктивність. Отож у журналістиці репортаж означає оперативну, динамічну, емоційно забарвлену розповідь очевидця про подію: „Автор у такому творі, як правило, виступає свідком або учасником подій, „пропускає” матеріал через призму власних вражень, відтворює дійсність у її природному розвитку” [3, 208]. Репортаж еволюціонував і в журналістиці: спочатку репортажем у журналістиці називали новини, інформацію, яка в різних формах надходила до редакції, згодом – особливу публікацію з коментарем: „Це вже не „безсторонній” опис, а послідовна, динамічна, образна розповідь, в основу якої покладена новина, подія, що розгортається у відповідний час” [3, 208]. Власне, передбачення коментаря розширювало можливості жанру, оскільки інформаційна функція репортажу могла поєднуватися з суб’єктивним художнім осмисленням викладеної інформації. У 80-х роках ХХ століття спостерігався рух репортажу до аналітики, в останні роки – спалах класичного пізнавального репортажу, натомість

аналітичний репортаж перейшов у кореспонденцію [8]. Прикметами репортажного стилю є використання дієслів у формі теперішнього часу, пряма мова, короткі діалоги, динамічність авторського монолога, описи власних дій, вираження яскравих емоцій.

Залежно від способу освоєння фактичного матеріалу і манери викладу в теорії журналістики виокремлюють репортаж-зарисовку, який „змальовує події в контрастному тоні за допомогою яскравих штрихів і колоритних описів, широко використовує пейзаж, портрет, діалог, зосереджує увагу на одному аспекті важливої події”, звітний репортаж, репортаж-роздум („дає журналістові можливість використовувати літературні факти, наводити історичні паралелі”), проблемний репортаж, оглядовий репортаж, репортаж-інтерв'ю [3, 209]. Таким чином, серед різновидів репортажу в журналістиці можна виокремити і більш придатні для втілення цілком художніх задумів (передусім це репортаж-зарисовка, репортаж-роздум).

Репортаж у літературі зберігає функції публіцистики: інформує, повчає, загострює інтерес до певних суспільних явищ. Разом з тим, репортаж набуває і художніх якостей, вступає у взаємодію з іншими жанрами, а відтак посилюється його самостійна естетична функція. Це можна було б простежити на прикладі твору Дж.Лондона „Люди безодні”, в якому автор привертає увагу до злиденного становища бідноти в східному районі Лондона. Щоб правдиво донести інформацію до читацького загалу, письменник уводить різні види документів: витяги із судових справ, уривки статей із газет, статистичні дані, бюджетні звіти тощо. Крім того, Дж.Лондон споряджає твір великою кількістю цитат із творів письменників різних епох, філософів, політичних діячів, наводить думки зі Святого Письма, фрагменти фольклору низів і т.і. Такі уведення, а також інтроспективні зрізи в накопиченні й описі жаклих фактів соціальної дійсності, посилюють власне художній бік твору. Читач починає сприймати окремі розповіді автора вже не як кримінальну хроніку, а як трагічні історії нещасних людей. Посилюється вираження індивідуальності адресанта твору. Жанри художньої літератури вважаються найбільш придатними для відображення індивідуальності в мовленні, на відміну від жанрів інших функціональних стилів.

Репортаж може бути застосований як формальний прийом і як монтаж фактів. Літературна критика багата на визначення щодо природи окремих творів сучасних письменників дефініцією репортаж, самих авторів називаючи при цьому репортерами. Зрозуміло, що в окремих випадках це образні визначення. Так, на думку О.Сливинського, висловлену в рецензії на книжку Н.Сняданко „Сезонний розпродаж блондинок”, оповідачка твору – „репортер, загнаний у гарячі точки гротескної екзистенційної війни” („репортер – такий собі мікродеміург епохи тотальної інформованості”) [6]. Однак здебільшого дефініція репортаж – влучна характеристика жанрової природи, а також стильових особливостей твору. Наприклад, Г.Грабович зазначає подвійне, не тільки літературне дно в окресленні жанру твору О.Забужко „Польові дослідження українського сексу”. У жанровій суміші, на думку дослідника, поєдналися автобіографічна сповідь, імпресіоністичний есей, епатажний еґо-репортаж в стилі „gonzo journalism” Гантера Стоктона Томпсона [2]. Власне, особистісність і характеризує природу жанру на сучасному етапі, відрізняючи погляд на репортаж, його художню реалізацію в літературі, від репортажного „збурення”, яке вже фіксувалося у критичному та художньому дискурсах раніше.

У дискусіях про роман кінця 20 років ХХ століття були означені окремі тенденції у взаємостосунках публіцистики і художньої творчості, що проявляються й сьогодні. Вже тоді висловлювалися думки про домінування в майбутньому жанру репортажу та інших документальних жанрів, очікувався симбіоз нарису і роману в літературі. Цікаво, що в чеському, польському і німецькому літературознавстві новий тип художнього нарису, створеного в 20-і роки ХХ століття, називали репортажем („особливо актуальний публіцистично-художній нарис”). Саме цей жанр вважався найголовнішим у тогочасній літературі. У репортажу й нарису є чимало спільного, однак нарис як художньо-публіцистичний жанр виник набагато швидше. Н.Копистянська у книзі „Жанрові модифікації в чеській літературі” подає цікаву історію цих жанрів, наводить дискусії про природу репортажу і роману в Чехії [4, 24]. Дослідниця реферує чимало інформації з різних енциклопедичних видань про жанр репортажу: за матеріалами чеського академічного словника (1960) репортаж – мала літературна форма, в якій дотепно повідомляється про актуальну і значиму подію на основі безпосереднього спостереження і документального матеріалу; у польському словнику літературознавчих термінів (1976) репортаж визначається як жанр публіцистично-художній, що повідомляє про події, безпосереднім свідком

чи учасником яких був сам автор [4, 30]. У тогочасних дискусіях багато говорилося й про репортажний роман. Чудовим репортажним романом вважали тоді, до прикладу, твір Е.М.Ремарка „На західному фронті без перемін”.

Схоже, зараз ми переживаємо час повернення таких репортажних романів. Але чи таких? Варто зазначити, що наша епоха диктує і новий репортаж. Тому не випадково зустрічається визначення еґо-репортаж у контексті гонзо-журналістики. Як відомо, репортаж в стилі Гантера Томпсона – це глибоко суб’єктивний стиль оповіді, від першої особи, в якому репортер є безпосереднім учасником описаних подій і використовує власний досвід для того, аби емоційно підкреслити основний смисл цих подій. Використання цитат, сарказму, гумору, перебільшення і навіть ненормативної лексики – невід’ємні риси стилю. Цікава думка Томпсона про те, що „художня література – міст до правди, яку не може заторкнути журналістика. Факти – брехня, коли їх зводять до спільного знаменника” [1]. Еґо-репортаж передбачав не виклад популярних фактів, а прерапацію дійсності через призму свого „я”, причому журналіст повинен залишитись об’єктивним.

Отож, якщо наприкінці 20 років ХХ століття були думки про заміну художнього роману репортажем, нарисом, іншими документальними жанрами, інспіровані прагненнями лише соціальної і пізнавальної значимості мистецтва слова, що мало вилитися в літературу фактів без художньої обробки, то репортажна манера кінця ХХ – початку ХХІ століття передбачає особистість репортера, який не тільки сповіщає певні факти, а й максимально відверто говорить зі споживачами інформації, ділиться з ними суб’єктивними враженнями, як із людьми, які зрозуміють його внутрішній світ і глибину його щирості. Варто зіставити книгу Дж.Лондона „Люди безодні” і роман О.Забужко, одна з жанрових граней якого може бути означена як репортаж, аби простежити специфіку літературного репортажу початку ХХ століття і еґо-репортажу кінця ХХ століття. Дається взнаки й естетика постмодернізму, адже „автотематизм – одна з визначальних рис постмодерного роману” [7, 13].

Таким чином, природа репортажу в художній літературі заслуговує на теоретичне вивчення, оскільки активне звернення до дефініції в літературній критиці засвідчує надходження художніх матеріалів, що дозволяють констатувати актуальність такого жанру і для сучасної літератури. Репортаж як інформаційно-експресивний жанр споріднений з родиною публіцистично-художніх жанрів, особливо з нарисом та есе. Можна говорити про особливості репортажного стилю в поезії художніх творів. Наскрізне застосування техніки репортажу формує жанровий різновид репортажного роману. Для сучасної прози особливо характерною є орієнтація на еґо-репортаж, що зумовлено, зокрема, і постмодерністською естетикою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биография Хантера Томпсона. Очередная попытка // <http://gonzo.zox.net/2007/08/18/биография-хантера-томпсона/>
2. Грабович Г. Коханья з відьмами // <http://gilan.uar.net/krytyka/4/s6.html>
3. Григораш Д.С. Журналістика у термінах і виразах. – Львів, 1974.
4. Копытянская Н. Ф. Жанровые модификации в чешской литературе. – Львов, 1978.
5. Наливайко Д., Шахова К. Зарубіжна література ХІХ століття. Доба романтизму. – Тернопіль, 2001.
6. Сливинський О. Обов’язки професійного репортера // Дзеркало тижня. – №2 (581) 21 – 27 січня.
7. Старовойт І.М. Український постмодернізм у критичному та художньому дискурсах кінця ХХ століття. – Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.01.06/ Львівський нац. ун-т. – Львів, 2001.
8. Шибаева Л. Жанры в теории и практике журналистики// www.relga.rsu.ru/n47/jur47.htm